

Dubravka MLINARIĆ

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
dubravka.mlinaric@imin.hr

Snježana GREGUROVIĆ

Institut za migracije i narodnosti, Zagreb
snjezana.gregurovic@imin.hr

Kartografska vizualizacija i slika Drugoga na primjeru višestruko graničnih prostora

SAŽETAK

U članku se preispituju komunikacijske mogućnosti ranonovovjekovne karte kao povijesnog izvora u teorijsko-metodološkim okvirima povijesne imagologije i konstrukcionističke teorije. Komparativnom analizom otkrivaju se višestruke reprezentacije i slike Drugoga. One su ovisne ne samo o kartografskim vještinama autora, njihovu odabiru ponuđenih informacija i primijenjenim kartografskim tehnologijama nego i o habsburškim, mletačkim i osmanskim imperijalnim strategijama te kartografskim politikama na višegraničnim prostorima u Hrvatskoj ranoga novog vijeka. Zahvaljujući njihovoj sugestivnosti kartama se često interpretiralo geografske, ideološke, konfesionalne, kulturne i lingvističke slike i značenja, pa čak i manipuliralo njima. Drugi nije uvijek oslikavan kao drugačiji s druge strane granice, nego i kao različitost »među nama«. Kroz cijelu lepezu složenih prikaza Drugoga, nekad i imperijalno impostiranih, europski su, ali i hrvatski kartografi stvorili strukturirani i hijerarhijski pristup u kartografiranju i kartiranju Drugoga. Suvremeno iščitavanje tih izvora zahtijeva dobro poznavanje okolnosti nastanka pojedinačne karte, ali i kritički pristup ne samo izvorima već i interpretacijskim obrascima. Na kraju je nužno sravniti kartu s komplementarnim povijesnim izvorom »druge strane« radi premošćivanja i prerade postojećih mentalnih mapa i nadogradnje interkulturalnih kompetencija da bismo bolje upoznali Drugoga.

KLJUČNE RIJEČI: karta, predodžba, imagologija, Drugi, višegranični prostori

UVOD

Rad se temelji na promišljanju mogućnosti komuniciranja kartom i prenošenja poruka tim specifičnim medijem. Slično kao i statistički podaci, neiskusnom se promatraču karta na prvi pogled čini kao reprodukcija ili vizualizacija stvarnosti na terenu. No upravo se u toj ugrađenoj uvjerljivosti krije i cijela lepeza mogućnosti različita reinterpretiranja geografske (ili neke druge) stvarnosti. A krajnja je mogućnost manipulacija tom istom stvarnosti. U radu želimo razmotriti izabrane primjere

stvaranja slike o Drugome u kartografskim povijesnim izvorima. Pristupajući s pozicije historijske imagologije,¹ za osnovnu jedinicu analize postavili smo izabrane karte, kao slike i vizualne reprezentacije putem kojih neko Ja otkriva i razumije Drugoga. Metode vizualizacije Drugoga i stvaranja vizualnih alteriteta² koje suvremene kartografske tehnike i tehnologije mogu realizirati sofisticirane su i teže uočljive nego na kartografsko-umjetničkim radovima ranonovovjekovlja, gdje su ideološka poruka i estetska informacija nerijetko imale primat nad geografskim sadržajem. A upravo je u kreiranju estetike, pa tako i estetike alteriteta, autor karte imao otvorene ruke (Syndram, 2009). Ovisno o oku promatrača, njegovoj dobi, interesima, obrazovanju, poznavanju karte kao medija te pripadnosti kulturnome ili čak političkome krugu kartu je moguće čitati na više načina i na različitim razinama (Jacob i Dahl, 2006; Harley, 1989). Dok će se prosječno obrazovani korisnik možda zadovoljiti njenom ilustrativnošću ili estetskim dojmom ili pak zavičajnim detaljem, koji čak i ne mora biti geografsko-geodetski najpreciznije smješten, iskusnije oko zapaziti će i eventualne nepravilnosti, odnosno odstupanja u prikazu mjerila. Tek će povjesničar ili bolji poznavatelj okolnosti nastanka svake pojedine karte na njoj iščitati cijelu paletu sugestija koje nude autor, proizvođač ili naručitelj karte. Time karte ne odražavaju samo sliku subjekta koji se njome prikazuje, ponekad onoga Drugoga (heteropredodžbe) i drugačijega od autora samog, nego, kao i svako svjedočanstvo o Drugome, i refleksiju samih autora karata (autopredodžbe). Cilj nam je upozoriti na mogućnosti komunikacije kartom te je demistificirati za korisnike izvan struke,³ pri čemu se osvrćemo na društvenopovijesni kontekst nastanka predodžbi/slika o Drugome te na njihovu funkciju unutar određenih društvenopovijesnih odnosa.

¹ Imagologija (lat. *imago* – slika, predodžba, misao; grč. *logos* – govor, riječ, pojam, misao, razum) javlja se kao istraživačka grana komparativne književnosti krajem 60-ih godina 20. stoljeća u Francuskoj, a bavi se proučavanjem književnih predodžbi o stranim zemljama i narodima (heteropredodžbe) te o vlastitoj zemlji i narodu (autopredodžbe). Premda imagologija označuje ponajprije istraživanje nacionalnih predodžbi u književnosti, pa stoga često ima atribut komparatistička, često je prisutna i u širem interdisciplinarnom istraživačkom području čija krajnja svrha nadilazi književno, a pokazala se posebno heuristički plodnom u istraživanju interkulturnih problema (Dyserinck, 2009; Dukić, 2009; Fischer, 2009).

² Jedno od načela imagologije jest cijepanje onoga što se tradicionalno smatralo jedinstvenim i nedjeljivim, a to je »identitet« u bipolarnost identiteta i alteriteta, što su suprotne, ali ujedno i komplementarne kategorije (Leerssen, 2009: 87).

³ Cilj promoviranja zdrave skepse u ovom slučaju nije inzistiranje na namjernom laganju kartom, odnosno svjesnom davanju neistinite informacije iz bilo kojeg razloga; bilo da je riječ o neznanju autora, ideološkoj (etničkoj, konfesionalnoj, nacionalnoj ili nekoj drugoj) indoktrinaciji, potrebama marketinga (od ekonomskoga ili kulturnoga do političkoga), vojno-strateškog (dez)informiranja, postojanju zle namjere ili nečem drugom.

TEORIJSKO-METODOLOŠKI OKVIR

Na fenomen Drugoga zbog njegove transhistorijske prirode nailazimo u gotovo svim povijesnim razdobljima iako svako razdoblje i svako društvo imaju svoje Druge (Said, 1995: 332). Odnos između neke zajednice ili grupe i njezinih Drugih dinamičan je jer zajednica (grupa) stalno redefinira Drugoga u skladu sa svojim materijalnim, simboličnim ili emotivnim potrebama. Fenomen Drugoga nerazdvojiv je od pojma identitet, koji treba promatrati dijalektički, odnosno u dodiru sa svojom suprotnošću – drugošću. Drugost čak postaje važnija od istovjetnosti prilikom formiranja identiteta, odnosno *Alter* je u tom procesu istaknutiji od *Ega* (Therborn, 1995: 229). Stvaranje kolektivnih identiteta (etničkih, nacionalnih i sl.) te distingviranje neke grupe po načelu *Sebstvo i Drugi (Self/Other)* posebno su istaknuti tijekom naglih društvenih promjena i kulturnoga kontakta kao odraz nesigurnosti (Jenkins, 1996: 9). Pritom važno mjesto u kolektivnom pamćenju imaju slike o susjednim narodima pomoću kojih se odvaja »ono što spada u zajednicu od onoga što u nju ne spada« s ciljem konstruiranja svijesti o identitetu (Roth, 2000: 45). Tako Drugi ima važnu ulogu u ratovima i društvenim krizama te su to ujedno i najvažnija razdoblja za proces (kolektivne) identifikacije. Koncept Drugoga vrlo je širok. Osim što Drugi može biti pripadnik neke etničke, nacionalne ili manjinske skupine, on može biti i neki drugi specifični kolektivni entitet, kao što su ljudi različite boje kože, siromašni, bolesni ili pripadnici određenih seksualnih orijentacija (Sampson, 1993). Nadalje, definiranje Drugoga zahtijeva iscrtavanje stvarnih ili simboličnih granica.⁴ Ideje o Drugome i nastaju da bi se definirale i legitimirale društvene (kulturne) granice te kolektivni i individualni identiteti (Barth, 1969; Geertz, 1973; Hiller, 1991). Uz to što granice distingviraju »nas« od »njih« stvarajući društvene, kulturne i moralne kategorije, one proizvode i hijerarhizaciju kultura (Kastoryano, 2010: 79). Različiti elementi kulture klasificiraju se u kategorijama »viših« i »nižih«, odnosno inferiornosti i superiornosti. Prikazivanje »naše« i kulture Drugih najčešće ima političke, povijesne ili vjerske konotacije i rijetko je vrijednosno neutralno.

Kartografsku vizualizaciju i reprezentaciju Drugoga u radu analiziramo iz makroperspektive pomoću konstrukcionističke teorije, prema kojoj određeni društveni i povijesni kontekst određuje shvaćanje Drugoga i Drugih. Pritom se konstrukcije Drugih pojmovno, moralno i politički isprepleću s konstrukcijama sebe i »nas« (McDonald, 1993). Odnos moći i kontrole imperijalnih periferija, ali i druga obilježja prostornosti i kulture na kartama, u fokusu su tvoraca »nove kulturne kartografije«

⁴ U okvirima imaginativne geografije važno je istaknuti ulogu stereotipa o Drugome pri uspostavi geografskih razlika, odnosno shvaćanja granica. Pomoću stereotipa ime Drugoga pretvara se u metaforu, smješta ga se u mentalnu kartu i koristi za povlačenje granica, odnosno omeđivanje »našega« prostora od »njihova« (Šakaja, 2001).

(Harley, 1988, 1989; Craib, 2000). U njezinu okviru nastojat ćemo razmotriti u kojoj je mjeri stvaranje predodžbi o Drugome oblikovano »odozgo« (od vladajućih elita), bez obzira na to je li riječ o naručiteljima i/ili financijerima, odnosno autorima karte, te koja su sve »oruđa« pritom upotrijebljena.

U radu se u najvećoj mjeri služimo komparativnom metodom analize izabranih ranonovovjekovnih karata hrvatskih zemalja, te određenim brojem kasnijih karata. Transdisciplinarni metodološki okvir imagologije upotrijebili smo u okviru novijih teorijskih koncepata vremenskoga i prostornog obrata.⁵ Komparativna analiza izabranih karata provedena je iz perspektive *Trećeprorstora* (»Thirdspace«) u okvirima imagološke paradigme. Shvatimo li *Trećeprorstor*, u skladu s konceptom *prostorne trijalektike* Edwarda Soje, kao stvarni-i-imaginarni prostor,⁶ onda mu je nekim svojim pojavnostima blizak i koncept »heterotopije« Michela Foucaulta (Foucault, 1967). Njegova je posebnost u ideji objedinjavanja nekoliko međusobno suprotstavljenih prostora, odnosno više njegovih različitih dimenzija. Zbog podvojenosti doživljaja istog prostora nastaju brojna subjektivna viđenja objektivne stvarnosti, a karte rasvjetljuju dimenzije našega stava prema samima sebi, pri čemu je kartografski izvor najvećim dijelom autopredodžba.⁷ Stoga je već prije nekoliko stoljeća zamijećeno odstupanje od jednodimenzionalnosti i plošnosti u kartografskom prikazu te je prepoznata nužnost dobrog poznavanja konteksta nastanka karte da bi se ona, kao skup simbola, mogla shvatiti ili upotrijebiti (Foncin, prema Black, 1997: 83). Shvaćanje širega konteksta i kulture nije bitno samo zbog dekodiranja značenja, fraza i simbola povijesnog izvora nego i zbog razumijevanja procesa rekonfiguracije društveno-političkih odnosa, kolektivnih identiteta, ideologija, pa čak i osjećaja lojalnosti. Povijest sama po sebi posjeduje dimenziju »kartografske« i »kartografske«, posebno kada je posrijedi reprezentacija moći uz pomoć različitih ikonografija. S druge nam strane historijska imagologija omogućuje da u slici ne prepoznamo samo vizualni proizvod nego je i individualno formatiramo kroz složeni kognitivni,

⁵ Prostornim obratom nazvana je promjena paradigme prostora 80-ih godina 20. stoljeća u kulturi i društvenim znanostima, pri čemu se donekle relativiziralo značenje apsolutnog prostora, a više se inzistiralo na povezivanju prostora s identitetom, značenjem i kulturom (Cosgrove, 2004: 58). Zahvaljujući i vremenskom i prostornom obratu prostornost povijesnih procesa promatra se kroz različite znanstvene discipline i njihove inovacije. Osim književno-kulturoloških novina i na tehničkom je planu u povijesna istraživanja GIS kao mogućnost informatičke analitike podataka masovnije ušao tek prije desetak godina, dijelom i stoga što je povijest promatrala kartu prije kao alat reprezentacije nego analize (Withers, 2009).

⁶ Koncept je proizišao iz kritičkog osvrta postmodernističkoga političkoga geografa Soje. Sojina *prostorna trijalektika* temelji se na Lefebvreovu prostornome modelu i uključuje trijadni odnos Prvoprostora, Drugoprostora i Trećeprorstora, odnosno percipiranoga, koncipiranoga i življenoga prostora. Svaki od tih triju pojmova sadržava druga dva, iako ih je moguće razlikovati i promatrati izolirano (Soja, 1996: 53–82).

⁷ Usporedi Mlinarić, 2002: 132; Harley, 1989.

odnosno simbolični i komunikacijski proces. Cjelovita slika nastaje tek na čvorištu iskustvenoga, praktičnog i simboličnog, a ukupni dojam koji karta ostavlja ovisit će o međuzavisnosti same slike, diskursa u okviru kojeg je promatramo, involviranih institucija, prethodnih znanja i odnosa moći. Tako shvaćeni prostor složeni je socijalni konstrukt koji obuhvaća materijalno i simbolično, konkretno i apstraktno, subjektivno i objektivno, realno i imaginarno, svjesno i nesvjesno (Lefebvre, 1991; Soja, 1996). Stoga su različita društva, pa i različite kartografske tradicije oblikovale različite vlastite prostore, u skladu s vlastitim interesima i potrebama.

KOMUNIKACIJSKE MOGUĆNOSTI KARTE KAO POVIJESNOG IZVORA

Problem karte kao povijesnog izvora upravo je u njenoj sugestivnosti i visokoj uvjerljivosti. I dok smo svjesniji mogućnosti da fotografija odražava stvarnost u mjeri u kojoj to tehničke mogućnosti ili autorova namjera dopuštaju, za kartu smo mogućnost »iskrivljavanja« stvarnosti skloni zanemariti. Karta sadržava niz simboličnih slika sažete stvarnosti, ovisno o stupnju generalizacije sadržaja, određenog mjerilom ili tematikom karte.⁸ Kao takva ona funkcionira kao znakovni sustav koji može organizirati geografsko znanje u vizualne sheme, ovisne o kulturno prihvaćenim interpretacijama stvarnih ili apstraktnih teritorija. Selekcija sadržaja također je autorova zadaća, a zajedno s pretpostavljenom kartografskom generalizacijom navodi na misao da je laganje kartama sastavni dio kartografije.⁹ Upravo suvremeni znanstveni razvoj, interes medija te dostupnija i pojednostavljena tehnologija¹⁰ omogućuju mijenjanje strukture kartografskog podatka. Pritom čak ni autori karata, a pogotovo korisnici ne moraju nužno biti svjesni lakoće »laganja« kartom (Slukan, 2005). Simbolični prikaz prostora, naroda i kulture osim direktne, vizualne informacije nudi i mentalnu ili prenesenu. Naime sukladno svome predznanju stvaramo slike koje mogu, ali i ne moraju biti sugerirane samom kartom. Ako su kartom samo naznačene, upravo su naša mašta, mentalitet, kultura, a posebno predrasude ono što će kartu dodatno značenjski, odnosno interpretativno »nadograditi«. Interpretacija se zadržava u domeni komunikacije podatka, njegove transkripcije, apropijacije i

⁸ Prema definiciji Međunarodnog kartografskog udruženja (The International Cartographic Association – ICA), »karta je kodirana slika geografske stvarnosti koja prikazuje odabrane objekte ili svojstva, rezultat je kreativnosti i izbora autora, a oblikovana je za upotrebu kad su prostorni odnosi od najveće važnosti«. http://www.kartografija.hr/old_hkd/definicije.htm (23.09.2011.).

⁹ »...not only is it easy to lie with maps, it's essential« (Monmonier, 1996: 1).

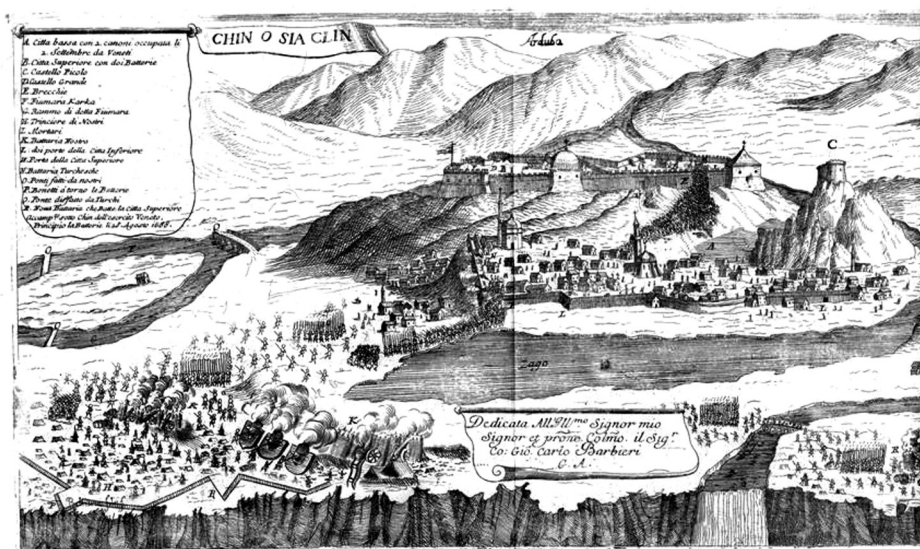
¹⁰ Povećana kvaliteta i jasnoća vizualizacije omogućene su napretkom mobilne komunikacije i primjenom sveprisutnih geolokacijskih tehnologija u neokartografiji. Upravo se ta znanstvena disciplina danas razvija i rabi u dva distinktivna smjera; u navigacijske svrhe, ali i mimetičke, dijelom i zato što je geografija još uvijek opterećena kartom koja fascinira (November, 2011).

refleksivnosti u okvirima prostorno-vremenskih odnosa. Upravo je stoga karta, kao visoko subjektivna vizualna konstrukcija, kroz različite »razine«, odnosno mogućnosti čitanja i tumačenja prikazanog sadržaja polazište za stvaranje predodžbi.

Kao i kod suvremenih karata reprezentacijski repertoar ranonovovjekovih kartografskih izvora činila je mješavina kartografskih vještina, znanja i imaginacije, koja je rezultirala shvaćanjem prostora u okvirima određenih ideološko-strateških imperijalnih i kartografskih politika. Primjer su De Jodeova karta Hrvatske i susjednih zemalja¹¹ ili panoramska veduta opsade i bitke kod Knina (slika 1). Obje su ratne tematike s konkretnim planovima bitaka protiv turskog neprijatelja. Na tim je programatskim kartama, osim geografskih podataka u kombiniranome (promjenjivome) mjerilu, prikazan i raspored vojnih formacija. S obzirom na to da one, kao dio austrijske, odnosno mletačke kartografske produkcije, ilustriraju ključne trenutke ratovanja protiv Osmanlija (bitka za Sisak, bitka za Knin), oblikovane su da potiču i motiviraju tako što prekomjerno naglašavaju snagu, brojnost, a time i moć protuturskih snaga. Uza shematizam u prikazu ljudskih figura, strateško-vojna komponenta karata omogućuje stvaranje slika ne samo o ratnim operacijama nego i o protivnicima s druge strane bojišnice. Njih se prikazuje kao Druge na dvije razine: i pojedinačno i kao simbole naroda iz kojeg potječu.

Slika 1: Panoramska veduta opsade Knina

Figure 1: Panoramic sight of the siege of Knin

¹¹ De Jode, Cornelis: *Croatiae*, 1593.

Zbog činjenice da karte obilježava »statičnost« u prikazu, njima je teško ilustrirati procese poput stvaranja ili mijenjanja kolektivnih (etničkih/nacionalnih) identiteta. Uz generalizaciju prostornih podataka povijesne karte sažimaju i vremenske informacije, uz već spomenutu komponentu konstrukcije stvarnosti. Takvim preklapanjem različitih povijesno-pravnih pozicija na istoj karti s toponimima iz različitih razdoblja dobivamo zbroj prostornih komponenti iz dužega vremenskog odsječka, u obliku posebnih tematskih karata. Od 19. su stoljeća primjerice migracijski procesi, kao dio spomenute tematike identiteta/alteriteta, silno zaokupljali maštu i interes intelektualaca, a kartografičnost migracija rezultirala je nizom karata koje su na jednome listu supsumirale različite pravce, etape i razloge ljudskoga kretanja tijekom nekoliko stoljeća.¹² Pa ipak, karta je u osnovi samo statička grafika koja može prikazati seriju sekvenci, odnosno niz promjena, ali joj nedostaje dinamički kontinuitet. Primjer je karta koja prikazuje razgraničenje nastalo Požarevačkim mirovnim ugovorom 1718.¹³ u odnosu na granicu Karlovačkoga mirovnog ugovora iz 1699. Iako ta karta ne može supsumirati i količinu nastalih promjena u tom razdoblju, ona može, i to čini, okarakterizirati susjedni neprijateljski prostor kao inferioran i slabije razvijen.

Tri su uobičajena mjesta gdje se može mijenjati geografska stvarnost na kartografskom prikazu: mjerilo, izbor kartografske projekcije¹⁴ i simbolika karte. Zbog multidisciplinarnosti prirode karte kao medija, osim same kartografije i vještine proizvodnje karte, poput bakrorezačke i drvorezačke vještine ili poslije tiskarstva, u produkciji karte sažeto je više vještina i znanja iz primjerice povijesti, geodezije, politologije, fizičke i društvene geografije, informatike, estetike, likovnosti, različitih paleografija itd. U okvirima je svih tih područja realna mogućnost iskrivljavanja slike, implikacija sadržaja koji možda i nisu doslovno prikazani.

Osim kartografskog posredovanja geografske informacije karta može posredno ponuditi i statističke podatke, što ukupno može povećati mogućnost metodološke i interpretacijske pogreške. Primjer je karta Kraljevine SHS, na kojoj je autor uspio »proširiti« jedan narod ciljanim grupiranjem i generalizacijom prostornih podataka, tako da je bojom prividno unificirao prostor (slika 2) (Cvijić, 1918: karta 3). Miješanjem etničkoga i konfesionalnog principa, kao što je vidljivo iz tumača, autor je odredio drugačije kriterije za multietničke i multikonfesionalne prostore. Upotrijebio je teško razlučive nijanse podloge, zbog čega su statističke podskupine ostale vizualno skrivene. Primjer jasno pokazuje dvostruku problematiku kvanti-

¹² Kao na kartografskoj studiji inicijalnih kretanja (*Migrations des Peuples*) iz *Atlas élémentaire ...*, Soulier i Andriveau-Goujon, 1838: 11.

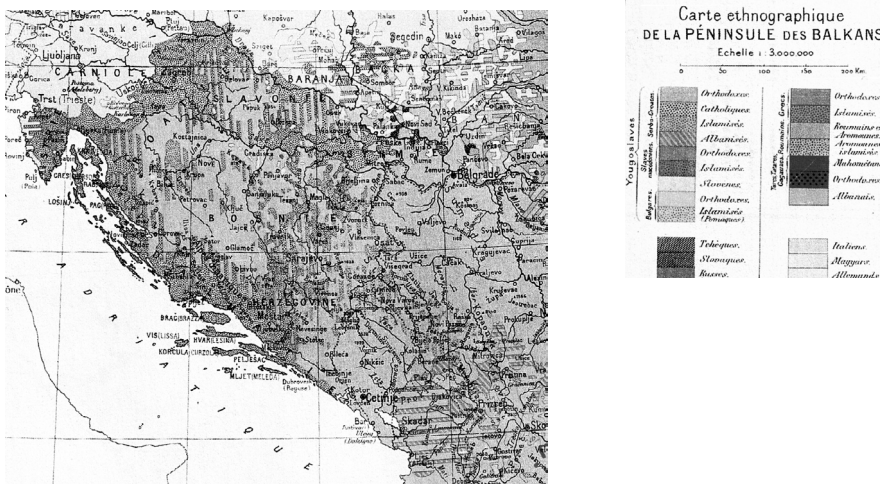
¹³ Homannovi nasljednici: *Tabula Geographica...*, 1745.

¹⁴ O njoj ovisi koji dio će Zemljine površine biti preciznije prikazan, a gdje će biti veća odstupanja, s obzirom na to da nijedna nije idealna za prikazivanje svih zakrivljenih površina u ravnini.

ficirajućih karata, koje uz postojeću kartografsku distorziju geografskih podataka odabirom boja, generalizacija i mjerila u sebi kriju i mogućnost statističkog iskrivljavanja predodžbe.

Slika 2: Tumač i isječak s karte Jovana Cvijića Carte ethnographique de la Péninsule des Balkans, 1918.

Figure 2: Expositor and a segment of the map by Jovan Cvijić, Carte ethnographique de la Péninsule des Balkans, 1918

ZABLUDE U ČITANJU KARTE ZBOG PERCEPTIVNE VARKE

U nekim nas slučajevima može zavarati oko, što je pogodno za primjenu namjernog iskrivljavanja na karti. Posljedice mogu biti pogrešne percepcije veličine i oblika, što je kod karata remetilački faktor. Svaka bi karta, po definiciji, kroz izabranu projekciju trebala istovremeno (u manjoj ili većoj mjeri) zadovoljiti i načelo ekvidistantnosti¹⁵ i ekvikomformnosti,¹⁶ a zbog varke oka »iskrivljuju« se upravo prostorne informacije. U optici je poznata tzv. Müller-Lyerova varka, zbog koje vodoravne linije jednake duljine odaju dojam da to nisu (slika 3). Dakle okolnim se sadržajem dojam određene distance na karti može izmijeniti. U istom se problemskom krugu nalazi i pitanje perspektive. Ona se na kartama, kao izvorima koji ne

¹⁵ Ekvidistantnom projekcijom čuvaju se duljine u određenom smjeru (Frančula i Lapaine, 2003).

¹⁶ Kod konformnih projekcija nema deformacija kutova, pa je sačuvana sličnost beskonačno malih likova (Frančula i Lapaine, 2003).

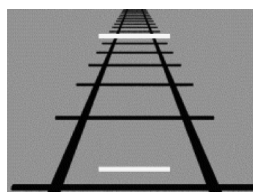
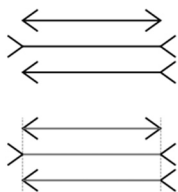
prikazuju samo dvije dimenzije (širinu i duljinu), već dogovorenim standardnim elementima i treću (visinu), ponekad »gubi«. Time se »zamagljuje« logika podatka, odnosno geografska informacija. Primjer je dočaran tzv. Ponzovom varkom oka (slika 4), koja »ne šalje« poruku da su dvije vodoravne linije jednake duljine.

Slika 3: Perceptivna varka duljine linije

Slika 4: Ponzova perspektivna varka oka

Figure 3: Optical illusion of the line length

Figure 4: Ponzo optical illusion

Izvor: http://hr.wikipedia.org/wiki/Perceptivne_varke

Izvor: http://hr.wikipedia.org/wiki/Perceptivne_varke

U optici boja oko je također alat koji nas može dovesti u zabludu zbog nekih prirodnih zakonitosti. Kriva percepcija boja kognitivna je varka, koja ne nastaje zbog prirode samih boja, već zbog odnosa nijansi ili intenziteta okolne boje. Primjer je i u tom slučaju već spomenuta tzv. Ponzova perspektivna varka. Makijavelistički izbor boja, kao na primjeru slike 5, može zbuniti i prevariti oko, koje neće prenijeti »ispravnu« poruku. Upravo tim primjerom možemo ilustrirati kako je u prošlosti, ali i danas funkcionirao mehanizam razlikovanja sebe od Drugoga, njegovim isticanjem, razlikovanjem i izdvajanjem iz okoline. Krajnji je cilj bio egzotizacija, udaljšavanje, marginalizacija i potpuno isključivanje Drugoga.

Slika 5: Optička varka simultanog kontrasta

Figure 5: Simultaneous contrast illusion

Izvor: http://hr.wikipedia.org/wiki/Perceptivne_varke

Za razliku od primjera sa slike 2, u kojem se boja upotrebljava za ujednačivanje različitoga, primjer sa slike 5 slijedi obrnutu logiku.¹⁷ Bojom se žele naglasiti razlike čak ako one u stvarnosti i ne postoje.

ULOGA VIŠEGRANIČJA U NASTANKU VIŠEZNAČNIH REPREZENTACIJA PROSTORA

Zahvaljujući svome geostrateškom položaju i značenju, od srednjeg vijeka do najnovijeg doba prostor hrvatskih zemalja bio je poprište koegzistencije različitih kartografskih formi. Braudelovski gledano, u procesima *dugoga trajanja* sporo se mijenjalo postojeće preindustrijsko društvo, zajedno sa svojim temeljnim značajkama na političkom, ekonomskom, socijalnom, demografskom, kulturnom i etničkom planu. Umjesto čvrstih međa kao linija razgraničenja zaraćenih strana, koje bi se nakon osvajanja vezale uz, gledano iz kuta kartografskog environmentalizma,¹⁸ neka prirodna, fizičko-geografska obilježja prostora (geografske entitete poput rijeke, gorskoga hrpta i sl.), pograničja su zauzimala šira područja. Na njima su se u ozračju provala, vojne nesigurnosti i straha oblikovale krajine. U prostoru višestoljetnog pograničja miješanje povijesne i osvajačke pravne stvarnosti na istim kartama odgovara složenoj artikulaciji stvarnoga, imaginarnog i ideološkog prostora. Primjer je DuValova karta granica,¹⁹ na kojoj je primjetno istovremeno dvojno poimanje prostora. S jedne strane ranonovovjekovni, ratom osvojeni posjed, dakle stečen po principu *uti possidetis ita possideatis*, istaknut je drugačijom bojom, dok se tradicionalna politička reprezentacija teritorija odražava u (srednjovjekovnoj kraljevskoj) nomenklaturi *Croatie* ili *Esclavonie*. Spoj tradicije i političke realnosti u prikazu prostora francuski kartograf bilježi kombinacijom tih dvaju načela, pa tako primjerice bojom razlikuje ostatke Hrvatskoga Kraljevstva (superimpozicija imena *Croatie l'Autrische* iznad sjeverozapadne Hrvatske) od hrvatskih zemalja između Une i Vrbasa. Taj dio nekadašnjega srednjovjekovnoga Bosanskoga Kraljevstva u to je vrijeme bio u osmanskim rukama, ali je u kolektivnom sjećanju sačuvan kao *Croatie av Turc*. Time linija razgraničenja odvaja »nas« i »njih«, pri čemu dio etnički hrvatskog stanovništva na prostoru današnje Hercegovine francuski kartograf ubraja u »njih«. Upravo u takvoj proturječnosti nazivlja možemo prepoznati elemente raznovremenosti »upisane« u konstrukt prostora, koja se očituje u sučeljavanju povijesnih tradicija i suvremenih tehnika reprezentacije prostora, u različitim kriterijima razgraničavanja te u različitim političkim »realnostima«. Među kriterije na osnovi kojih kartograf prikazuje »svoj« kartografski prostor mogu se ubrojiti

¹⁷ Na slici 5, umetnuti horizontalni pravokutnik obojan je istim tonom.

¹⁸ Njime se označuje donekle deterministička prilagodba geografskih cjelina prirodnoj osnovi (Black, 1997: 41).

¹⁹ DuVal, Pierre: *Les confins des Chrestiens et des Turcs*, 1663.

obrazovanje, vjera, političko, etničko ili kulturno okružje, specifični društveni habitus te odnosi između različitih političkih subjekata, imperijalnih i lokalnih interesa naručitelja karte. Pritom se osmanlijskome uvijek suprotstavlja ujedinjeni kršćanski svijet, ujedinjen po imperijalnom principu, bez obzira na interne interese. U tom srazu oni su ostali u drugom planu. Važnost tih karata iz 16., 17. i 18. stoljeća nalazimo upravo u njihovu mjestu u oblikovanju kasnijega kolektivnog sjećanja i povijesnog pamćenja (Bloch, 2008: 107). Već je naglašena prevladavajuća uloga kontekstualnih okvira u oblikovanju političkih projekata i programa u hrvatskim zemljama ranoga novog vijeka, kao npr. imperijalnih. Iako su neposredni susjedi na granicama u znatnoj mjeri dijelili etnička, konfesionalna ili kulturna obilježja, zbog izvanjski nametnute netolerancije i dugotrajne ratne ugroze nastojali su se međusobno razlikovati, potaknuti ideološkim programima i političkim prioritetima u tri velika carstva. Uspostava (političkih) granica često nije pratila samo kulturalističku logiku, prema kojoj se one uspostavljaju na temelju sociokulturnih razlika, nego i imperijalne političke interese.

Različite su imperijalne kartografske tradicije putem svojih programatskih kartografskih politika iznjedrile karte na kojima je prikazan prostor odražavao političke aspiracije i posjedničke pretenzije. S obzirom na povijesne okolnosti različite su se kartografske tradicije ili »prednacionalne« kartografske škole međusobno razlikovale u kartiranju hrvatskih zemalja jer su projicirale složeni panoptikum međusobnih sličnosti i razlika. Zbog takva spleta interesa složenost i višeznačnost odnosa prema tim prostorima zadržale su se u povijesnom sjećanju do danas. Osim različitih političkih i ideoloških strategija na mjestima dodira habsburškoga, mletačkog i osmanskog pograničja, različitosti su dodatno generirali društveni i povijesni konteksti, varijacije u kartografskom poznavanju prostora i kartografske tehnike proizvodnje karata. Osim dobro poznatih razlika u proizvodnji i uporabi karata između velikih kartografskih sila, nizozemske, francuske ili britanske, za naše su zemlje posebno važne kartografije triju imperijalnih sila koje su izravno upravljale dijelovima hrvatskog teritorija.

Njemačko-austrijska kartografija bila je usmjerena na vojnokrajiški prostor te kontinentalnu unutrašnjost Hrvatske i Slavonije, a jako je isticala matematičko-geodetsku vrijednost karte te prakticirala podatkovnu preciznost i sustavno mjerništvo.²⁰ Na kartama krajiških topografa,²¹ kao neposrednih susjeda, stereotipi su blaži

²⁰ Ratna osvajanja i pomicanje granica na terenu su bilježili kartografi u različite svrhe, od administrativne, znanstvene i propagandne do strateško-obavještajne, tj. vojne. Institucionalizirana kartografija uključena u sustav civilne i vojne topografske produkcije i katastarske izmjere kao i pojava tematskih karata (poštanskih, cestovnih, željezničkih ili etničkih) omogućile su stanovitu kartografsku superiornost nad ostalim kartografskim školama.

²¹ Zbog prirode i namjene te vrste prostornih vizualizacija topografske su reprezentacije često neovisne o široj ideološkoj mreži.

nego kod »udaljenijih« kartografa, poput Francuza ili Nizozemaca, što je vidljivo iz shematiziranih kartuša Jansonijusove ili Blaeuove karte, o kojima će biti riječi nešto dalje u tekstu.

Mletačka kartografija bila je fokusirana na posjede *Serrenissime* u priobalju, kojima je imala slobodan pristup, uz prevlast estetike i dekorativnosti nad geodetskom preciznošću u izričaju. Njene korijene nalazimo duboko u baštini antičke i renesansne kulture te plovidbene tradicije. S druge strane, primjetni su slabo poznavanje kopnene unutrašnjosti i rijedak terenski rad službenih »uredskih kartografa«, poput Coronellija. I austrijska i mletačka dvorska kartografija proizvodile su karte u ratne (vojne) te administrativne (fiskalne) svrhe, kao i za trgovačke potrebe. Vojna osvajanja u 17. i 18. stoljeću pratili su selektivne izmjere na terenu i žurno dokumentiranje osvojenih terena, dok se osmansku prisutnost na dalmatinskom i bosanskom tlu na kartama sustavno ignoriralo i nijekalo kao dio ciljane kartografske politike.

U slučaju osmanske kao jedine nekršćanske kartografske tradicije postojanje kartografskog prikaza bilo je prije iznimka nego pravilo. Izostanak karata, odnosno napuštanje kartiranja osmanskih (zapadnobalkanskih) posjeda i osvajanja u ranoj novom vijeku čudi tim više jer dolazi nakon razdoblja prosperiteta superiorne srednjovjekovne arapske kartografije. Zbog specifičnoga ideološkog zazora te nepoželjne vizualizacije apstraktnih fenomena, a u takve se očito ubrajao i prostor, kartiranje zamire. Razloge možemo tražiti u zaštiti strateških podataka, utvrda i vojnih koridora. Osmanlije karte u to vrijeme zamjenjuju narativnim izvorima, a kao terenski vodiči umjesto karte im služe putnici ili trgovci.²² Zapad je zapuštanje kartografije kod Osmanlija olako kvalificirao kao kartografsku zaostalost i inferiornost, pa su se zapadnjački kartografi upuštali u kartografiranje osmanskih posjeda, primjerice u Bosni (Slukan, 2003: 107). O tim su krajevima znali malo ili su posjedovali nepouzdana informacije, pa su i zapadnjački kartografski radovi o zaleđu loše kvalitete.²³ S druge je strane zbnjujuća ponovna fascinacija kartografijom koja je kod Osmanlija nastupila u 19. stoljeću. Tada se javlja veći broj zakašnjelih

²² Potvrda teze da je posrijedi bila svjesna ideološka odluka o zanemarivanju karte kao medija, a ne kartografska nekompetencija ili neznanje jest peljar za plovidbu po Jadranu (*Kitab-ı Bahriye*) Pirija Reisa iz 1526. Taj atlas prikazuje 23 osmanske karte otoka i luka dalmatinske i istarske obale Jadrana s pratećim navigacijskim tekstualnim objašnjenjima te je ne samo konkurentan nego i nadmoćan rad i u pogledu tehnike i geografskog znanja u odnosu na isolare istog prostora koje su izradili mletački kartografi čak pola stoljeća poslije. Kuriozitet je utoliko veći ukoliko znamo da su Mlečani sve to vrijeme mogli slobodno pristupiti svojim istočnojadranskim posjedima i kartografirati ih, dok je Reis bio ilegalni posjetitelj, gusar i neprijateljski vojnik. Više u: Novak i Mlinarić, 2005: 362–363.

²³ Ratni razlozi zbog kojih mletački kartograf nije mogao putovati u bosansko zaleđe i kartografirati osmanski posjed doveli su dijelom do toga da su se u okrilju pojedine imperijalne tradicije većinom kartirali samo vlastiti posjedi. Kada bi se upuštali u prikaze prostora s druge strane granice, oni bi bili manje pouzdani zbog kopiranja starih informacija, nepouzdanih izvora karata ili izostanka terenskog rada. Usporedi Homannovi nasljednici: *Tabula Geographica...*, 1745.

reprodukcija starijih zapadnjačkih karata, ali sa slabim prikazima balkanske unutrašnjosti. Primjer je karta Austrije i Mađarske (slika 6), koja osim paleografskih i transliteracijskih (doslovno prenošenje znakova iz jednoga pisma u drugo) nameće i transkripcijske izazove (prenošenje znakova iz jednoga pisma u drugo uz fonološku, morfološku i značenjsku prilagodbu), čime se dodatno usložnjava čitanje karte. Usprkos numeričkoj oznaci godine nastanka kartu približno datiramo u početak 20. stoljeća, pri čemu toponimija »zaostaje« za suvremenom geopolitičkom situacijom.²⁴

Slika 6: Turski zemljovid Austrije i Mađarske

Figure 6: Turkish map of Austria and Hungary

U prilog ideji o postojanju sustava kontrole nametnutog odozgo i njegovu utjecaju na kartiranje (ili njegovu odsutnost) suvremenih promjena na terenu govori ciljano kartiranje oštih rezova/granica u prostoru u pogledu vjeroispovijesti, medicinskih ili trgovačkih sustava, dok su u stvarnosti te granice fluidne. No karta ionako uvijek više naglašava razdvajanja, odnosno različitost političkih sustava, dok druge vrste izvora (putopisi ili ljekaruše) bilježe praktičnu toleranciju, pa čak i suži-

²⁴ Primjer je Venedik kürsezi, odnosno Venecijanski zaljev kao mareonim za cijeli Jadran, koji se do 19. i 20. stoljeća drugdje već napustio.

vot na pograničju.²⁵ No i u neprikazivanju Drugoga može se pročitati namjera da ga se na neki način okvalificira. Tako su karte mogle implicirati slabiju naseljenost ili infrastrukturnu izgrađenost određenog prostora samim time što su izostavljale sadržaje na prostoru gdje su živjeli Drugi. Na kartama zemalja jugoistočne Europe često nalazimo rubno prikazane dijelove unutrašnje Bosne, koje su zapadnjački kartografi zbog nepoznavanja ostavili sadržajno »praznima«. To samo dijelom možemo opravdati činjenicom da oni nisu ni bili primarni interes tih autora. Unatoč tome takve praznine ostavljaju dojam infrastrukturne, demografske i razvojne pustoši te vrijednosno oslikavaju Osmanlije.²⁶

S obzirom na tek rijetku pismenost, bilo doslovnu ili kartografsku, i slabu dostupnost karte ranonovovjekovne su karte bile odraz praktičnog elitizma, posebno u odnosu prema Drugome. Autori su u karte uključivali superiornost vlastitog imperija koristeći se sofisticiranim tehnikama u prikazivanju različitih nijansi isključivanja Drugoga i njegova smještaja u prostoru.

VIŠESTRUKOST PRIKAZIVANJA DRUGOGA NA KARTI

Život na rubovima carstava bio je određen višestrukim kontaktima koji istovremeno integriraju i dezintegriraju pograničja u pogledu kulturnog okoliša, urbanog i ruralnog (rjeđe zabilježenog i lakše promjenjivog) pejzaža te načina života (mentaliteta). Rasprave o kulturnoj različitosti često se svode na povezivanje kulture i prirode gdje se kulturne razlike shvaća kao zadane, odnosno ovisne o etničkim korijenima, psihološkim datostima, okolišnim faktorima ili specifičnoj genetskoj građi. U takvoj vrsti diskursa Drugi se prikazuje kao stran, dalek i manje razvijen, a kulturna različitost kao nešto nepoželjno (Triandafyllidou, 2001: 55). Takva Drugoga želi se isključiti u fizičkome i simboličnom smislu, a kao razlog navodi se postizanje reda i harmonije u društvu. Civilizacijske razlike toga vremena ogledaju se u suprotnostima na razini binarnih opozicija: civilizacija-barbarstvo, zakonje-bezakonje, grad-divljina, središnje-periferno. Predodžbe o Drugome posebno dolaze do izražaja prikazivanjem njegovih sociokulturnih, konfesionalnih, civilizacijskih, ekonomskih, dobrih, rodni i nekih drugih obilježja. Pritom superiornost elitne kulture, utjelovljene u liku europskoga kartografa, nasuprot ne samo osmanskoj nego čak i pučkoj kulturi, bilježimo u toponimiji ili prikazu odijevanja. Karte dokumen-

²⁵ Primjer su npr. transhumantna stočarska kretanja preko osmansko-dalmatinskih granica i regulirani sustav plaćanja travarina bez obzira na imperijalne sukobe i ostale granične poteškoće.

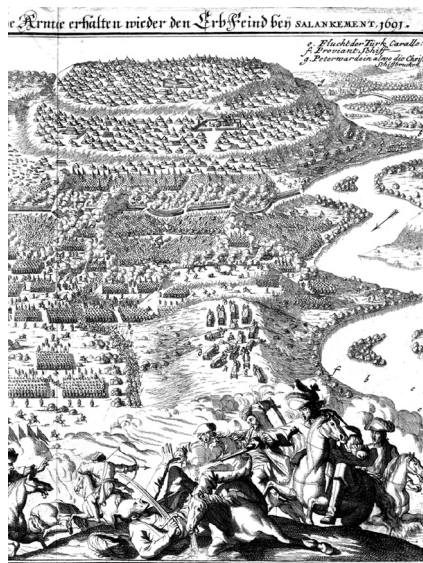
²⁶ Primjer je i izostanak bilježenja sadržaja na teritoriju na kojem se nalazi *Serviae sive Rasciae Pars*, što odaje dojam slabije razvijenosti i nenastanjenosti (Blaeu, Joannes: *Illyricum Hodiernum*, 1669). S druge strane, kartografi imperijalno glorificiraju Sebe bilježeći znatno bogatiji sadržaj na prostoru Monarhije, čime sugeriraju njenu neospornu superiornost, snagu i organiziranost (Fürst-Bjeliš i Zupanc, 2007: 11).

tiraju i komuniciraju inferiornost slavenskoga, odnosno narodnog jezika u odabiru toponima koji se njime bilježe. I dok imena sela na narodnom jeziku upućuju na kronologiju doseljavanja, raseljavanja i kretanja, oblici imena (latinski, njemački ili talijanski) gradova, utvrda i luka proizlaze iz državnog sustava u okviru kojega su nastali ili upućuju na jezik većinskog stanovništva. Vidljivo je to kroz postupke talijaniziranja i germaniziranja, ali i iskrivljavanja narodnih imena do kojih dolazi prilikom preuzimanja kartografskih predložaka iz druge tradicije.²⁷

U vrijeme neprekidne ratne ugroze bila je važna reprezentacija Drugoga kao neprijatelja i (poželjno) inferiornoga vojnog suparnika, k tome i nevjernika (slika 7), kojeg se i vizualno nastoji omalovažiti i time posredno potaknuti otpor. Predočavanje Drugoga kao inferiornoga posebno je naglašeno jer on predstavlja suparničku skupinu (imperij) koja pretendira ili na dijelove zemalja od zajedničkog interesa ili ih već posjeduje. Ovdje se ujedno naslućuje kako se određena skupina boji vanjskoga Drugoga jer on ugrožava njezin teritorijalni integritet.

Slika 7: Plan bitke kod Slankamena, 1691.

Figure 7: Plan of the battle of Slankamen, 1691

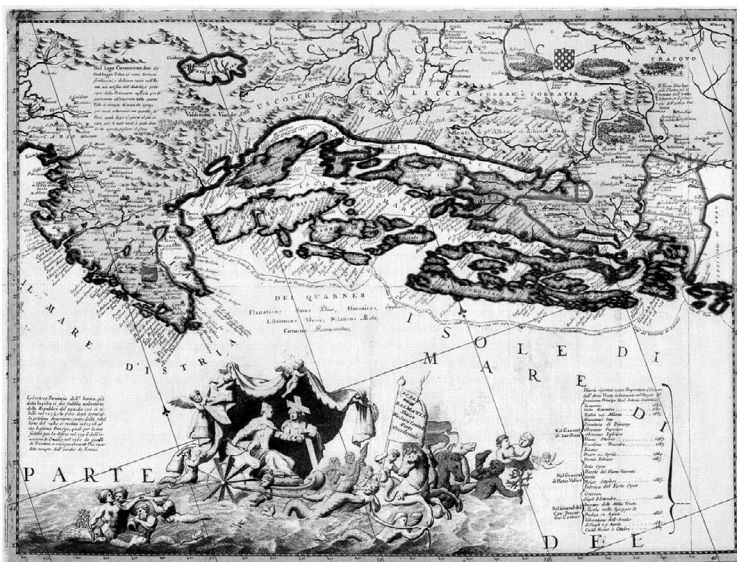

²⁷ Tako je ime Ražanca na Coronellijevoj karti *Contado di Zara* iz 1689. navedeno kao *Rasanze*, dok je Reilly na svojoj karti *Der Noerdliche Theil...* iz 1791. na istome mjestu naveo toponim *Raklausch*. Primjer je i zadržavanje percepcije Jadranskog mora kao proširene luke mletačke prijestolnice (*Mare di Dalmazia parte del golfo di Venetia*) na spomenutoj Coronellijevoj karti, dok ga austrijski ili njemački kartografi uobičajeno nazivaju *Mare Adriaticum*, a tek mu ponekad pridijevaju ranije ustaljeno ime (*vulgo Golfo di Venetia*), kao na karti *Hungariae* M. Seuttera iz 1735. (Marković, 1993: 197).

S druge se strane koristilo svaku potencijalnu priliku da se sugerira konfesionalno (kršćansko) jedinstvo velikoga protuturskog (zapravo protuislamskoga) saveza, iz kojeg se mogla crpsti i dodatna snaga za vojni otpor. Kolonijalni imperijalizam u stanju je upotrijebiti sva sredstva i svaku ideologiju koja mu se čini pogodnom za osiguranje njegova legitimiteta, a opravdanje za njihovu upotrebu doći će *a posteriori* (Todorov, 1994: 371). Za to je posebno pogodno, zbog univerzalizma koji mu je imanentan, bilo kršćanstvo. Ostale zemlje koje Osmanlije nisu osvojili nastojalo se prikazati konfesionalno jedinstvenima, čak i kada to nisu bile, i samim time oprečnima osmanskome imperiju, odnosno islamskom svijetu. Coronellijeva karta s dekorativnim elementima alegorijskih kola oprimjeruje multiplikaciju vjerskih simbola kršćanstva na Jadranu, kao zamašnjaka protuislamskog angažmana (slika 8).

Slika 8: Coronelli, Vincenzo Maria: Ristretto dell'a Dalmazia..., 1697.

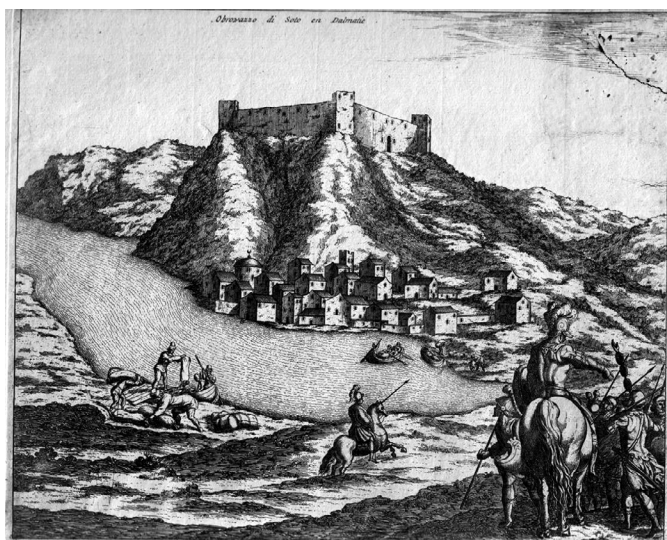
Figure 8: Coronelli, Vincenzo Maria: Ristretto dell'a Dalmazia..., 1697

U simboličnoj raspodjeli uloga i zanimanja imperijalnih podanika na dekorativnim dijelovima karata, ostavljen je prostor sugestiji socijalne nejednakosti i podijeljenosti društva, kao na primjeru turskog Obrovca (slika 9). Europski su kartografi pritom zanemarivali činjenicu da je slična nejednakost postojala i u njihovu vlastitom okruženju, u komunalnim mediteranskim društvima priobalja, odnosno vojnokrajškim zajednicama u kontinentalnoj unutrašnjosti.

Slika 9: Coronelli, Vincenzo Maria: Veduta turskog Obrovca

Figure 9: Coronelli, Vincenzo Maria: The sight of Turkish Obrovac

Pozivajući se na Montesquieua, Todorov navodi da zbog vlastitog egocentrizma i isključive prosudbe na osnovi samih sebe, uvijek zapažamo samo ono što je ruglo kod drugih, pa tako izricanjem estetskog suda vlastite navike proglašavamo idealom (Todorov, 1994: 343). No nešto ne može biti ruglo samo po sebi, nego to postaje tek zbog naše predodžbe, dakle nalazi se u području imaginarnoga. Društveno-povijesni kontekst od ključne je važnosti za nastanak takvih predodžbi kao i sustav ideja i ideologija koje u tom kontekstu dominiraju. Drugi nisu homogena skupina u nekom društvu i njihova je drugost diferencirana, no svi se oni nalaze u području imaginarnoga jer nastaju na temelju predodžbe o alteritetu. Primjer hijerarhizacije Drugih na kartama je posebno izražen na prikazima odijevanja lokalnog stanovništva, što upućuje na vrijednosne stavove njihovih autora.²⁸ To se ne odnosi samo na »vanjske« Druge (s druge strane granice) već i na »unutarnje«. Morlake se na karti ipak predočavalo kao dio širega »europskog« imperijalnog prostora, za razliku od »udaljenijih« Drugih u liku Osmanlija. Prikazi Morlaka, premda romantizirani, jasno upućuju da je riječ o ruralnom svijetu. Autor karte bio je obično pripadnik civiliziranoga (najčešće katoličkoga) kulturnoga kruga, koji je dinarskog Vlaha ili dalmatinskog Morlaka sa svoje elitne pozicije jednoznačno percipirao

²⁸ Sličan oblik hijerarhizacije Drugoga nalazimo i u suvremenim istraživanjima, koja također upućuju na koji se način Drugoga imaginativno zonira, odnosno smješta u specifični geografski prostor (Šakaja, 2001).

kao gorštaka, zaostalog i divljeg, naoružanog »do zuba«²⁹ (slika 10). Karte samo potvrđuju ono što nalazimo u suvremenim putopisima europskih pripadnika elite, poput primjerice Alberta Fortisa. On je Morlake prikazivao ambivalentno, s jedne strane kao divljake sklone pljački, ali i kao stasite i zdrave ljude pritisnute životom u velikoj bijedi (Fortis, 1984: 36). S osjećajem dobrohotne nadmoći i ponešto prezira pripadnici europskih kartografskih elita civilizacijsku su barijeru između dvaju svjetova, »europskoga« i morlačkoga, gradili prije svega na društvenim i kulturnim razlikama, a ne na konfesionalnim, kao u slučaju Osmanlija. Nisu uviđali da je takvo perpetuirano stanje »barbarstva« jedini način da Morlaci obrane i sačuvaju ne samo imovinu već i živote.

Slika 10: Bakrorez senjskog Morlaka

Figure 10: Etching of the Morlak of Senj

Osim naglašenoga shematiziranog razlikovanja odjećom fizionomija graničara s jedne i druge strane granice nije se previše razlikovala, čime karte svjedoče svoje »uredsko« podrijetlo, gdje su najčešće nastajale bez temeljitog rada na terenu. Usto je često bila riječ upravo o pripadnicima istoga etničkoga, kulturnoga ili čak konfesionalnoga korpusa, što se donekle odražavalo i u izgledu krajišnika.³⁰ Simbolika odjeće sugerirala je društveni status te neke druge kvalitete prikazanoga. Bogato

²⁹ Da to nije bio njegov izbor, nego potreba za opstankom, potvrđuje činjenica da je represivna vlast morala biti disperzirana na cijelo društvo, pa je Morlak uvijek bio naoružan. U ovom slučaju kartograf posredno želi »svjedočiti« o niskoj civiliziranosti društva, a ne o oklijevanju Mletaka da ulože u efikasan (i skup) vojnostrateški sustav obrane pograničja.

³⁰ Usporedi s dekoracijom naslovne kartuše karte Jana Janssoniusa *Iadera, Sicvm et Aenona* iz 1620.

dekorirana naslovna kartuša karte Dunava (slika 11) nizozemske nakladničke kuće Blaeu prikazuje vladare habsburškoga i osmanskog imperija, čije zemlje prostorno razdvaja upravo ta velika europska rijeka. Premda elementi poput odjeće sultanova supruge odaju nepoznavanje islamske tradicije, autor je upotrijebio niz elemenata kako bi iskazao kulturnu distancu i alteritet. Naglašeno negativno prikazana je agresivnost sultana, vjerojatno Murata IV. i njegove bosonoge žene. Pod noge im smješta zmajoliko biće, koji u kršćanskoj ikonografiji simbolizira zlo. Posebno je naznačeno njihovo omalovažavanje kršćanskih simbola gaženjem. Potpuno je oprečno predstavljen izrazito graciozni lik Ferdinanda II., u ovom slučaju zaštitnika kršćanstva i Monarhije, pri čemu je čak i njegovo oružje prikazano kao elegantnije. Ovdje možemo u doslovnom smislu promatrati jednostranu estetiku alteriteta. Nizozemski autor ne samo da je prenaplašavajući razlike iskazao vlastiti stav, odnosno predrasude i izabrao stranu, nego je prikazao Drugoga ne poznajući ga dovoljno da bi ga mogao vjerno prikazati. Na neki je način u tome vidljiva i civilizatorska misija koju su europski pripadnici elita, u ovom slučaju austrijske državne vlasti, nastojali sebi pripisati i preuzeti prosvjetiteljsku ulogu na »divljem« Balkanu.

Slika 11: Kartuša karte Blaeu, W. J.: Danubius..., 1635.

Figure 11: Cartouche of the map of Blaeu, W. J.: Danubius..., 1635

Sasvim drugačiju podlogu nastanku kulturnih stereotipa kroz ideološke prikaze Drugoga i drugačijega nalazimo na primjerima karata koje ilustriraju postojanje različitih medicinskih praksi na različitim stranama granice. Ideološko-medicinska dvojakost vidljiva je na kartama medicinskih i zdravstvenih razgraničenja (uspo-

stavljenog sustava *cordonne sanitaire*).³¹ Sustavna odsutnost preventivne medicinske prakse, poput uvođenja sanitarne regulative ili sustava karantene protiv širenja zaraznih bolesti (npr. kuge) u srednjemu i ranom novom vijeku u Osmanskom Carstvu dovela je do stvaranja mita o Bosni kao »bolesnom« i nehigijenskom prostoru. Sve do 19. stoljeća, kada kuge ionako više nije bilo, Osmanlije su podržavali nastanak predrasuda o svojim posjedima na zdravstvenoj osnovi. Ideološko suzdržavanje od intervencije u prirodni tijek bolesti dovodilo je u pitanje i funkcioniranje štita protiv širenja zaraznih bolesti na austrijskim i mletačkim granicama, što je izazivalo revolt Zapada zbog štete koju su trpjeli ne samo osmanski podanici već i svi drugi.

I kartografska kultura potvrdila je teze Todorove (2006: 47) o tvrdokornosti zapadnoeuropske percepcije prostora Balkana kao »divljeg«. Te su percepcije većinom počivale na egzotizaciji, negativnim stereotipima te podložnosti habsburškom i mletačkom s jedne i osmanskom svijetu s druge strane. Europski su kartografi definirali europsko društvo kao »civilizirano« nastojeći se razlikovati od Drugih. Zapitamo li se o identitetima na prostoru hrvatskih zemalja u ranome novom vijeku na primjeru »hrvatskih« kartografa, možemo pratiti složenost njihove identifikacije, odnosno osjećaja pripadnosti.³² Najčešće su njihovi identiteti temeljeni na komunalnoj, tek iznimno rijetko regionalnoj pripadnosti, a ne na etničkoj,³³ iako su na kartama hrvatske zemlje uvijek smještali unutar antičkoga, mediteranskoga ili srednjoeuropskoga civilizacijskoga kruga.

STVARANJE MENTALNIH MAPA HRVATSKIH ZEMALJA NA TEMELJU VIZUALNO-STATISTIČKIH SUGESTIJA HRVATSKIH KARTOGRAFA

Na stvaranje slika hrvatskih graničnih prostora utjecale su mentalne ili kognitivne mape kao proizvodi onodobne imaginativne geografije u specifičnome društvenom kontekstu.³⁴ Kartografska ostvarenja nekih kartografa podrijetlom s ovih pro-

³¹ Primjer je mletačka karta kninskoga sanitarnoga kordona na mletačko-osmanskoj granici, 1795. Državni arhiv Zadar, Zbirka karata, 15/1.

³² Valja biti oprezan pri kroatizaciji imena ranih kartografa, pri čemu se i u nekim današnjim udžbenicima ime Nizozemca Ioannesa Blaeua nikada neće prevoditi kao Ivan Plavić, dok se ime »našega« kartografa Istre i mletačkog bilježnika koji se potpisivao imenom Pietro Coppo (Venecija, 1469. – Izola, 1555.) prevodilo u Petar Kopic, premda se on sam tako nije potpisivao niti je živio na hrvatskom teritoriju.

³³ Komunalni identitet iskazali su kroz vlastito samoodređenje, izraženo u autografima, Vincentius Demetrei Volcius Rachuseus (Dubrovnik, 1563. – Rim, 1607.), Martinus Rota Sibenciensis ili Sebencan (Šibenik, 1532. – Beč, 1583.) i Joannes Clobucciarich Fluminensis (Krk, 1545. – Fürstentfeld, 1606.), dok je samo Natal Bonifacio Dalmata (Šibenik, 1537. – Šibenik, 1592.) »osvijestio« svoje šire, regionalno podrijetlo.

³⁴ Iako nije riječ o studiji konkretnih kartografskih izvora, već isključivo o mentalnim kartama (usp. rad o stereotipima mladih Zagrepčana o Balkanu, Šakaja, 2001).

stora (u službi mletačkoga ili habsburškoga državnog aparata) potvrđuju njihovo poznavanje strategija nastanka kartografskih reprezentacija ranoga novog vijeka. Upravo na planu imperijalnih razgraničenja karte odražavaju njihove subjektivne »stvarnosti«. Tako karta Stjepana Glavača odražava njegovo osobno »mentalno razgraničenje« izborom i hijerarhijom ponuđenih informacija. On ignorira zapadne granice Osmanskog Carstva, iako bilježi druge, manje kartografske detalje, pa čak i pojedinačna osvajanja markira zastavicama ili zasebnim bilješkama.³⁵

Karte su služile i kao političko-ideološko oruđe u društveno-integracijskim procesima ili pak kao argument za potvrdu povijesnog legitimiteta za upravljanje nekim zemljama. Primjer je takva angažmana Buffalinijeva rukopisna karta ilirskih zemalja nastala u Zavodu sv. Jeronima u Rimu. Po uzoru na nju krojena je poznata karta Ioannesa Blaeua *Illyricum hodiernum* iz 1669., koja odaje dojam da potječe iz predosmanskog razdoblja zbog odsutnosti grafičkih simbola državne vlasti triju velikih sila na prostorima srednjovjekovnih kraljevstava Hrvatske, Slavonije, Bosne i Dalmacije te izostavljanja tada iznimno važnih vjerskih obilježja. S druge strane, kraljevski grbovi, posebno grb Bosanskoga Kraljevstva, zbunjuju jer autor njima ignorira tadašnju ingerenciju Osmanskog Carstva nad Bosnom.³⁶

Kartografi su odabirali i selektivno kombinirali pojedine informacije da bi prezentirali naizgled vlastiti, a zapravo kolektivni političko-vizualni imaginarij prostora. Primjer je Vitezovićeva velika karta hrvatskih pokrajina,³⁷ kojom argumentira pravni legitimitet i poziva se na povijesni kontinuitet opstojnosti »hrvatskih zemalja«. Pritom on, kao službenik bečkog dvora, u Dalmaciji priznaje mletački (saveznički status) suverenitet (*Croatia Veneta*), prostor između Une i Vrbasa naziva *Croatia Turcica*,³⁸ dok za Slavoniju, posebno za onaj dio koji je austrijska kruna izgubila, ne rabi isti obrazac, već diplomatski izabire politički oportunitizam umjesto povijesne istine.

³⁵ Glavač, Stjepan: *Nova hactenus editarum mendis expugatis...*, 1673.

³⁶ O naklonjenosti promletačkoj opciji rješenja »turskog pitanja« koja je kod članova Zavoda sv. Jeronima u teritorijalno-političkom izjednačavanju »Ilirika« i »Dalmacije«, vidi: Blažević, 2008: 252.

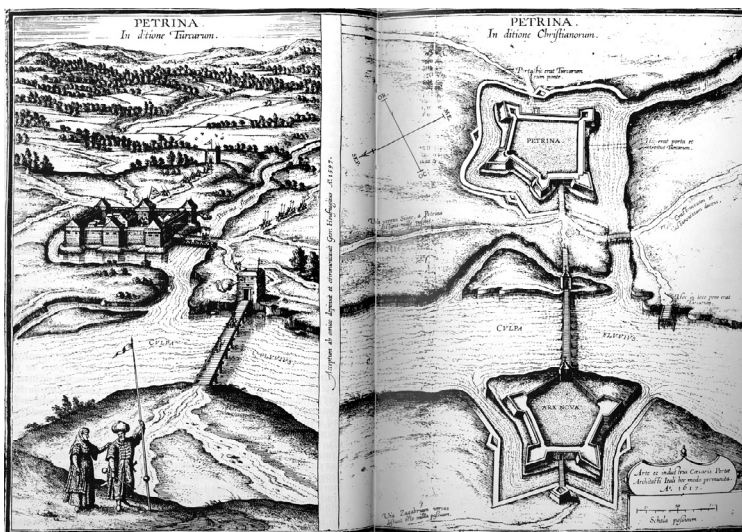
³⁷ Vitezović, Pavao Ritter: *Mapa Generalis Regni Croatiae Totius...*

³⁸ Da nije riječ isključivo o Vitezovićevu viđenju suvereniteta i »stvarnih povijesnih granica«, već o raširenijemu kolektivnom pamćenju, potvrđuju karte drugih mletačkih i habsburških kartografa koji njima argumentiraju pripadnost Bosne zapadnome civilizacijskom krugu. Oni su razlikovali povijesne granice od onih uspostavljenih ranonovovjekovnim ratovima, čime su potvrdili postojanje svijesti o različitim vjerskim, ali i kulturnim identitetima u kršćanskoj i osmanskoj Hrvatskoj, odnosno zajedničkih socijalno-kulturnih percepcija pograničja bez obzira na različite i komplicirane mreže državnih aspiracija. Uz bilježenje realnosti starih i novih granica ili pak suprotstavljanje novih (privremenih) granica starim povijesnim granicama vidljivo je i razlikovanje konfesionalnih sustava na samoj graničnoj liniji, čime karte osim svoje političke poruke i legitimiranja teritorijalne raspodjele moći, na drugoj značenjskoj razini šalju i informacije o obilježjima različitih društvenih skupina (Fürst-Bjeliš i Zupanc, 2007: 17–18).

Na samom kraju dekonstruirat ćemo kartu, odnosno pročitati između redaka kartografsko »štivo« objavljeno 1618. (slika 12) kao paradigmatički primjer kartografiranja Drugoga. Riječ je o dvodijelnome kartografskom prikazu Petrinje iz Braunove topografije na kojem je moguće sagledati različite mogućnosti, odnosno razine čitanja raznorodnih informacija, ovisno o stupnju obrazovanja i kartografskim kompetencijama korisnika. Kartografska retorika kao artikulacija društvenih vrijednosti manifestira se čak i u »znanstvenim« kartografskim elementima, poput mjerila ili projekcije, ali još više u selekciji (i izostavljanju) podataka, simplifikaciji (radi standardizacije), klasifikaciji i stvaranju hijerarhije podataka te u odabiru simbola.³⁹

Slika 12: Hoefnagel, Georg: Panorama i tlocrtni plan Petrinje, 1618., preuzeto iz: Marković, 1993: 98–99

Figure 12: Hoefnagel, Georg: Panorama and the ground plan of Petrinja, 1618, from: Marković, 1993: 98–99

Osoba bez ikakva predznanja moći će promatrati ilustrativni panoramski pogled iz ptičje perspektive, eventualno prepoznati dekorativnost orijentalne odjeće, zapaziti potom prepoznatljive vizure Kupe i Petrinjčice, poziciju mosta preko Kupe s lijeve strane njene pritoke te prepoznati obrise osmanske utvrđene Petrinje, posebno

³⁹ Podjela na dekorativne kao neznanstvene i znanstvene elemente karte iz današnje je postmodernističke perspektive mit jednako kao i evaluacija karte prema njejoj preciznosti, autentičnosti ili objektivnosti. Upravo u dekoraciji starih karata nerijetko leži njihova simbolična snaga izvantekstualne komunikacije (Harley, 1988).

ako je riječ o zavičajnom prostoru. Čitajući naslovnu kartušu, ako poznaje latinski jezik, saznat će da je posrijedi Petrinja u vrijeme turske vlasti (*PETRINIA in ditio-
ne Turcarum*), a sa znanjem lokalne povijesti datirat će prikaz u razdoblje između 1592. i 1596. Na desnoj strani jediničnoga kartografskog lista nalazi se shematizirani tlocrtni plan grada Petrinje. Sudeći prema naslovu, Petrinja je na toj karti u kršćanskim rukama (*PETRINIA in ditio-
ne Christianorum*). Za razliku od lijeve strane lista na desnoj se kategorija posjeda iz imperijalne mijenja u konfesionalnu. Bolji si poznavatelji lokalne povijesti datiranje tog prikaza mogu olakšati prepoznavanjem promijenjene pozicije mosta preko Kupe te postojanjem nove utvrde (*Arx Nova*) sa suprotne strane Kupe. Iskusniji će se geograf uspjeti orijentirati prema kompasnom križnjaku i upotrijebiti grafičko mjerilo s karte kao matematički instrument za mjerenje udaljenosti. Dobar poznavatelj ranonovovjekovne kartografske produkcije iščitat će u cjelovitom prikazu odraz kartografskog stava i uopće svjetonazora autora, renesansnoga flamanskoga grafičara, slikara, tiskara i minijaturista Jorisa (Georga) Hoefnagela (1542. – 1600.). Hoefnagel je radio topografske skice za bečki dvor te bio dvorski kartograf Svetoga Rimskog Carstva i samog Rudolfa II. Naime upravo izborom kartografske tehnike, odnosno vrste karte kartograf je nastojao prikazati alteritet i orijentalizam Drugoga te njegovu inferiornost. Učinio je to i odabirom jednostavnosti kartografske projekcije (panoramski pogled s uzvišenja) u prikazu turske Petrinje, minimiziranjem matematičkog aparata karte (nepostojanje mjerila) te isključivanjem orijentacije s karte. Za prikaz s desne strane Hoefnagel eksplicitno navodi da je Petrinja »kršćanska«, čemu se pridaje veća važnost kao podatku subordiniranom informaciji o konkretnom upravitelju, s obzirom na to da je grad bio u sustavu vojnokrajiške uprave. Desna je karta »superiornija« i zbog primjene plana kao kartografske vrste prikaza višeg ranga od panoramske vedute. Tlocrtni plan kršćanske Petrinje krasi i egzaktno mjerilo, dakle karta funkcionira kao matematički kodirani zbroj geografskih informacija s jednakim stupnjem umanjenja svih svojih dijelova te samim time i točnijim pojedinačnim informacijama. Jasno je da Hoefnagel, kao austrijski podanik (ili najamnik), tako vidi sebe i kršćanske vlastodršce, ali je priča kompleksnija upravo stoga što Osmanlije u ranome novom vijeku, kao što je već rečeno, nisu bili skloni kartografskim prikazima, a posebno ih nisu upotrebljavali u dekorativne svrhe. Tako je i u ovom slučaju slika turske Petrinje zapravo slika Turaka iz perspektive drugih i drugačijih, iz vizure političkih i civilizacijskih neprijatelja.

ZAKLJUČAK

Analizom karata kao povijesnih izvora otkriva se mogućnost posredovanja određenih informacija, bilo da je riječ o vizualizaciji kulturne, etničke, konfesionalne ili neke druge prostorne pojavnosti, koja je na karti ideološki definirana i usmjerena na stvaranje ciljanih mentalnih mapa (predodžbi). Služeći se komparativnom analizom izabranih karata hrvatskih zemalja ranoga novovjekovlja u imagološkome teorijskom okviru, propitali smo mogućnosti komunikacije kartografskom vizualizacijom na primjerima reprezentacije slike o Drugome. Tadašnje kartografske reprezentacije bile su kombinacija kartografskih vještina, znanja i imaginacije. Iako su komunikacijske mogućnosti karte kao povijesnog izvora zbog njezine definicije ograničene, pokazalo se da ona, uz uobičajene pogreške optičke percepcije, upravo u svojoj pretpostavljenoj sugestivnosti i uvjerljivosti krije široku lepezu mogućnosti reinterpretacije geografske zbilje, koja seže do krajnjih granica manipulacije podacima, odnosno »laganja« kartom. Kao kodirana slika izabranih objekata geografske stvarnosti koji su subjektivni konstrukt autora ili naručitelja karta je bila idealno sredstvo za stvaranje predodžbi o Drugome. Ustanovili smo da je stvaranje takvih predodžbi na kartama u velikoj mjeri oblikovano interesima glavnih centara moći (»odozgo«), čija su središta bila u Beču, Veneciji i Istanbulu. Zbog dugotrajne ratne ugroze i osmanskih prodora, na kartama europskih kartografa iz različitih kartografskih tradicija do izražaja je došla višestruka uloga Drugoga, ali i njegova bipolarnost. On je kartografirani i procjenjivan kao drugačiji po raznovrsnim kriterijima, kao što su vanjština, jezik, konfesionalna pripadnost ili pripadanje određenome kulturnom krugu. Bez obzira na to je li riječ o naručitelju ili autoru karte, predodžbe o Drugome uglavnom su bile proizvod dvaju kulturnih sustava: vjerskih zajednica (kršćanstvo i islam) i imperijalne pripadnosti (njemačko-austrijska, mletačka i osmanska), i oba su bila neosporni referencijalni okviri. Također smo ustanovili da su naručitelji ili autori karata predočavanjem Drugoga na karti (heteropredodžbe) ustvari iznosili i predodžbe o samima sebi (autopredodžbe), pri čemu je do izražaja došla hijerarhizacija kultura. Suprotstavljanjem elemenata urbanoga i ruralnoga, elitnoga i pučkoga, zdravoga i bolesnoga, kršćanskoga i islamskoga na kartama je posebno istaknuta superiornost vlastite kulture (imperija) nad kulturom Drugoga.

Analiza je upozorila na nužnost boljeg poznavanja okolnosti nastanka pojedine karte, ali i kritičnosti u njihovoj recepciji uz propitivanje političkih autoriteta, a posebno metoda i njihove proizvodnje. Traženje komplementarne informacije o karti koju promatramo bilo u drugoj vrsti povijesnog izvora ili u podatku s »druge strane«, uči nas kompleksnijem sagledavanju nekog problema i tek je jedan od mogućih pravaca premošćivanja kulturne distance na putu razvoja interkulturnih kompetencija. Kontekstualizacija kartom izraženih predodžbi o Drugome preduvjet

je razvoja kulture kritičkoga (povijesnog) mišljenja, čime se izbjegava povijesni anakronizam, posebno izražen u novije vrijeme prilikom definiranja kolektivnih identiteta.

LITERATURA

- BARTH, Fredrik (1969). *Ethnic groups and boundaries: The social organisation of culture difference*. Boston: Little, Brown and Company.
- BLACK, Jeremy (1997). *Maps and History: Constructing Images of the Past*. New Haven: Yale University Press.
- BLAŽEVIĆ, Zrinka (2008). *Illirizam prije ilirizma*. Zagreb: Golden maketing – Tehnička knjiga.
- BLOCH, Marc (2008). *Apologija historije ili zanat povjesničara*. Zagreb: Srednja Europa.
- COSGROVE, Denis (2004). »Landscape and Landschaft«, *German Historical Institute Bulletin*, br. 35, str. 57–71.
- CRAIB, Raymond B. (2000). »Cartography and power in the conquest and creation of New Spain«, *Latin American Research Review*, god. 35, br. 1, str. 7–36.
- CVIJIC, Jovan (1918). *La Peninsule Balkanique: Geographie Humaine*. Pariz: Armand Colin.
- DUKIĆ, Davor (2009). »Predgovor: O imagologiji«, u: Davor Dukić et al. (ur.). *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa, str. 5–22.
- DYSERINCK, Hugo (2009). »O problemu 'images' i 'mirages' i njihovu istraživanju u okviru komparativne književnosti«, u: Davor Dukić et al. (ur.). *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa, str. 23–37.
- FISCHER, Manfred S. (2009). »Komparativna imagologija: za interdisciplinarno istraživanje nacionalno-imagotipskih sustava«, u: Davor Dukić et al. (ur.). *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa, str. 37–57.
- FOUCAULT, Michel (1967). *Of Other Spaces. Heterotopias*. <http://foucault.info/documents/heterotopia/foucault.heterotopia.en.html> (20.05.2011).
- FORTIS, Alberto (1984). *Put po Dalmaciji*. Zagreb: Školska knjiga.
- FRANČULA, Nedjeljko i LAPAINE, Miljenko (2003). »Glossary of Map Projections / Mali rječnik kartografskih projekcija«, *Kartografija i Geoinformacije*, god. 2, br. 2, str. 206–215.
- FÜRST-BJELIŠ, Borna i ZUPANC, Ivan (2007). »Images of the Croatian Borderlands: Selected Examples of Early Modern Cartography«, *Hrvatski geografski glasnik*, god. 69, br. 1, str. 7–23.
- GEERTZ, Clifford (1973). *The Interpretations of Cultures*. New York: Basic Books.
- HARLEY, John Brian (1988). »Maps, Knowledge and Power«, u: Denis Cosgrove i Stephen Daniels (ur.). *The Iconography of Landscape*. Cambridge: Cambridge University Press, str. 277–312.
- HARLEY, John Brian (1989). »Deconstructing the Map«, *Cartographica*, god. 26, br. 2, str. 1–20.
- HILLER, Susan (1991). »Editor's introduction«, u: Susan Hiller (ur.). *The Myth of Primitivism: Perspectives on Art*. London – New York: Routledge, str. 11–13.

- JACOB, Christian i DAHL, H. Edward (2006). *The sovereign map: theoretical approaches in cartography throughout history*. Chicago: University of Chicago Press.
- JENKINS, Richard (1996). *Social identity*. London – New York: Routledge.
- KASTORYANO, Riva (2010). »Codes of Otherness«, *Social research*, god. 77, br. 1, str. 79–100.
- LEFEBVRE, Henry (1991). *The Production of Space*. Oxford – Cambridge: Blackwell.
- LEERSEN, Joep (2009). »Odjeci i slike. Refleksije u stranom prostoru«, u: Davor Dukić et al. (ur.). *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa, str. 83–97.
- MARKOVIĆ, Mirko (1993). *Descriptio Croatiae*. Zagreb: Naprijed.
- MCDONALD, Maryon (1993). »The Construction of Difference: An Anthropological Approach to Stereotypes«, u: Sharon McDonald (ur.). *Inside European Identities. Ethnography in Western Europe*. Oxford – New York: Berg, str. 219–237.
- MLINARIĆ, Dubravka (2002). »Različite percepcije ranonovovjekovnog prostora hrvatskih zemalja u domaćih i stranih kartografa«, u: Silva Mežnarić (ur.). *Etničnost i stabilnost Europe u 21. stoljeću*. Zagreb: IMIN – Naklada Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, str. 131–142.
- MONMONIER, Mark (1996). *How to Lie With Maps*. Chicago – London: The University of Chicago Press.
- NOVAK, Drago i MLINARIĆ, Dubravka (2005). »Jadranska obala i otoci u djelu Kitab-i Bahriye Piri Reisa«, u: Drago Novak, Miljenko Lapaine i Dubravka Mlinarić (ur.). *Pet stoljeća geografskih i pomorskih karata Hrvatske*. Zagreb: Školska knjiga, str. 329–365.
- NOVEMBER, Valérie (2011). »From Neocartography to Navigational Geography: Towards a New Theoretical Framework«, *Mapping Maps: What's new about Neocartography?, Conference of the Research Project "Media Geography"*, Siegen, 20–21 January 2011, <http://www.spatialturn.de/mappingmaps.htm> (24.09.2011.).
- ROTH, Klaus (2000). *Slike u glavama. Ogleđi o narodnoj kulturi u jugoistočnoj Evropi*. Beograd: XX vek.
- SAID, Edward W. (1995). »Orientalism«, u: Bill Ashcroft, Gareth Griffiths i Helen Tiffin (ur.). *The Post-Colonial Studies Reader*. London: Routledge, str. 87–91.
- SAMPSON, Edward E. (1993). *Celebrating the other: a dialogic account of human nature*. London: Harvester Wheatsheaf.
- SYNDRAM, Karl Ulrich. (2009). »Estetika alteriteta: književnost i imagološki pristup«, u: Davor Dukić et al. (ur.). *Kako vidimo strane zemlje. Uvod u imagologiju*. Zagreb: Srednja Europa, str. 71–83.
- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela (2005). »Kartografski izvori između povijesti i politike ili kako lagati kartama«, u: Srećko Lipovčan i Ljiljana Dobrović (ur.). *Hrvatska historiografija XX. stoljeća: između znanstvenih paradigmi i ideoloških zahtjeva*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 313–334.
- SLUKAN-ALTIĆ, Mirela (2003). *Povijesna kartografija*. Samobor: Meridijani.
- SOJA, Edward W. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*. Oxford: Blackwell.
- SOULIER, E. i ANDRIVEAU-GOUJON, J. (1838). *Atlas élémentaire simplifié de géographie ancienne et moderne*. Paris: Andriveau-Goujon, Geographe-Editeur. http://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~202806~3001094:Migrations-des-Peuples--Atlas-Elleme?sort=Pub_List_No_InitialSort%2CPub_Date%2CPub_List_No%2CSeries_No (27.09.2011.).
- ŠAKAJA, Laura (2001). »Stereotipi mladih Zagrepčana o Balkanu. Prilog proučavanju imaginativne geografije«, *Revija za sociologiju*, god. 32, br. 1-2, str. 27–37.

- THERBORN, Göran (1995). *European modernity and beyond: The trajectory of European societies 1945-2000*. London: Sage.
- TODOROVA, Marija (2006). *Imaginarni Balkan*. Beograd: XX vek.
- TODOROV, Tzvetan (1994). *Mi i drugi: francuska misao o ljudskoj raznolikosti*. Beograd: Biblioteka XX vek.
- TRIANDAFYLIDOU, Anna (2001). *Immigrants and National Identity in Europe*. Abington: Taylor & Francis Ltd.
- WITHERS, Charles W. J. (2009). »Place and the ‘Spatial Turn’ in Geography and in History«, *Journal of the History of Ideas*, god. 70, br. 4, str. 637–658.

KARTOGRAFSKA GRAĐA

- Bakrorez senjskog Morlaka*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). Bez signature.
- Blaeu, Joannes: *Illyricum Hodiernum*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). ZN-Z-XVII- BLA-1669.
- Blaeu, Willem J.: *Danubius, Fluvius Europae maximus...*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). ZN-Z-XVII- WJB-1635.
- Coronelli, Vincenzo Maria: *Contado di Zara*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). ZN-Z-XVII-COR-1689.
- Coronelli, Vincenzo Maria: *Ristretto dell’a Dalmazia*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). ZN-Z-XVII- COR-1697-1a.
- Coronelli, Vincenzo Maria: *Veduta turskog Obrovca s kraja 17. stoljeća*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). Bez signature.
- De Jode, Cornelis: *Croatiae, & circumiacentiu(m) Regionu(m) versus Turcam*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). ZN-Z-XVI-CJO-1593.
- DuVal, Pierre: *Les confins des Chrestiens et des Turcs*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). ZN-Z-XVIII-DUV-1663.
- Glavač, Stjepan. *Nova hactenus editarum mendis expugatis...*, 1673. (faksimil iz 1995). Zagreb: Tisak AKD-Hrvatski tiskarski zavod.
- Hoefnagel, Georg. *Panorama/tlocrtni plan Petrinje*, Braunova Topographia, 1618. (passim: Marković, 1993: 98-99); obojeni primjerak iz Collectio Novak (privatna zbirka), bez signature.
- Homannovi nasljednici: *Tabula Geographica exhibens Regnum Sclavoniae cum Syrmii Ducatu*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). ZN-Z-XVIII-HNA-1745b.
- Janssonius, Jan.: *Iadera, Sicum et Aenona...*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). ZN-Z-XVII-JAN-1620.
- Karta kninskega sanitarnoga kordona na mletačko-osmanskoj granici iz 1795*, u: Zbirka karata, 15/1. Zadar: Državni arhiv Zadar.
- Panoramska veduta opsade Knina*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). Bez signature.
- Plan bitke kod Slankamena iz 1691.*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). Bez signature.
- Reilley, Franz Johann Joseph.: *Der Noerdliche Theil des Koenigreichs Dalmatiens*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). N-Z-XVIII-REI-1791-4.
- Turski zemljovid Austrije i Mađarske*, u: Collectio Novak (privatna zbirka). Bez signature.
- Vitezović, Pavao Ritter. *Mappa Generalis Regni Croatiae Totius...* Zagreb: Hrvatski državni arhiv, D.I.60.

Dubravka MLINARIĆ, Snježana GREGUROVIĆ

Cartographic Visualisation and the Image of the Other in the Example of Multiple Borderlands

SUMMARY

The article examines the communication possibilities of early modern maps as historical sources within the methodological frame of imagology and constructionist theory. A comparative analysis reveals numerous visualisations or images of the Other, which depend not only on the author's cartographic skills, the selection of the offered information and applied cartographic code, but also on the Habsburg, the Venetian or the Ottoman imperial strategic and cartographic policies on the multiple borderlands of early modern Croatia. Due to their highly suggestive nature, maps were easily used for interpretation and even manipulation with geographic, ideological, confessional, cultural and even linguistic images and denotations. The Other was not always illuminated as being different on the other side of the border, but also as diversity "among us". Through the whole panoply of complex images of the Other, some of them imposed by a certain imperial power, European as well as Croatian cartographers have created a structured and hierarchical approach to cartography and mapping of the Other. Contemporary rereading of these sources requires a good understanding of the circumstances in which an individual map was made, but also a critical approach not only to sources but to interpretative patterns as well. In the end, it is necessary to compare the map in question with a complementary source from the "Other side" in order to bridge the gap and remake the existing mental maps, adding intercultural competence aimed at getting to know better the Other.

KEY WORDS: map, image, imagology, the Other, multiple borderlands

Dubravka MLINARIĆ, Snježana GREGUROVIĆ

Visualisation cartographique et représentation de l'Autre dans les espaces aux frontières multiples

RÉSUMÉ

L'article se propose de réexaminer les compétences communicationnelles de la cartographie du début des temps modernes, en tant que source historique, sous l'angle théorique et méthodologique de l'imagologie historique et de la théorie constructiviste. L'analyse comparative permet de découvrir de multiples représentations et images de l'Autre. Celles-ci sont non seulement tributaires des compétences cartographiques des auteurs, de leur sélection d'informations et des techniques cartographiques appliquées mais aussi des desseins impérialistes habsbourgeois, vénitiens et ottomans ainsi que des politiques cartographiques en vigueur dans les espaces aux multiples frontières en Croatie au cours du début des temps modernes. Suggestives, les cartes ont souvent servi à l'interprétation d'images et de notions géographiques, idéologiques, confessionnelles, culturelles et linguistiques, les amenant à être l'objet de manipulations. L'Autre n'est pas toujours dépeint comme étant différent de l'autre côté de la frontière, mais plutôt comme étant une différence « parmi nous ». Par un large et complexe éventail de représentations de l'Autre, parfois même imposées par les empires, les

cartographes européens, y compris croates, ont créé une approche structurée et hiérarchique au plan de la cartographie de l'Autre. La lecture contemporaine de ces sources historiques requiert donc une connaissance approfondie des circonstances ayant vu l'émergence de la carte individuelle, de même qu'une étude critique tant des sources que de leurs modèles interprétatifs. Enfin, il s'avère indispensable de raccommoier les cartes avec leurs équivalents de « l'autre côté » afin de surmonter et de remanier les cartes mentales existantes et de compléter leurs compétences interculturelles en vue d'acquiescer une meilleure connaissance de l'Autre.

MOTS CLÉS : carte, représentation, imagologie, l'Autre, territoires aux frontières multiples